

25. SOCIÁLNÍ ZABEZPEČENÍ

Sociální zabezpečení zahrnuje systém nemocenského pojištění, důchodového pojištění, státní sociální podporu, pomoc v hmotné nouzi, poskytování sociálních služeb (včetně příspěvku na péči) a další dávkové systémy.

Systém **nemocenského pojištění** je určen pro výdělečně činné osoby, které v případech tzv. krátkodobých sociálních událostí zabezpečuje peněžitými dávkami nemocenského pojištění. Nemocenského pojištění jsou povinně účastníci zaměstnanci (vč. příslušníků ozbrojených sil a bezpečnostních sborů), na rozdíl od osob samostatně výdělečně činných, jejichž nemocenské pojištění zůstává dobrovolné. Od roku 2009 je toto pojištění komplexně upraveno zákonem č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o nemocenském pojištění). Dávkový systém nemocenského pojištění tvoří následující čtyři dávky: nemocenské, ošetrovné, peněžitá pomoc v mateřství a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství.

Důchodové pojištění zajišťuje občany pro případ stáří, invalidity nebo při ztrátě živitele. V rámci povinného základního důchodového pojištění se poskytují důchody starobní, invalidní, vdovské, vdovecké a sirotčí. Systém je průběžně financován, zabezpečuje všechny ekonomicky aktivní osoby. Právní úprava je jednotná pro všechny pojištěnce podle zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o důchodovém pojištění).

Systém **státní sociální podpory** je upraven zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o státní sociální podpoře). Zabezpečuje adresnou pomoc rodinám s nezaopatřenými dětmi ve stanovených sociálních situacích, na jejichž řešení rodina vlastními silami a prostředky nestačí. Jedná se o různé obtížné životní situace, jako je například nedostatečný příjem, péče o novorozence nebo malé dítě, péče o dítě se zdravotním postižením, neúplnost rodiny apod. Systém rovněž přispívá na náklady na bydlení rodinám a jednotlivcům s nízkými příjmy.

Systém **pomoci v hmotné nouzi** je upraven zákonem č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. Upravuje podmínky poskytování pomoci fyzickým osobám při zajištění základních životních podmínek. Hlavním smyslem systému pomoci v hmotné nouzi je motivovat k aktivní snaze zajistit si prostředky k uspokojování základních životních potřeb a zabránit sociálnímu vyloučení. Stanovuje, že každá osoba má nárok na poskytnutí základních informací, které vedou nejenom k řešení její současné situace, ale i k předcházení vzniku hmotné nouze. Rozhodnutí a výplatu dávek prováděly do konce roku 2011 pověřené obecní úřady, od roku 2012 je tato agenda (současně s dávkami pro osoby se zdravotním postižením a příspěvkem na péči) zajišťována Úřadem práce ČR.

Dávky pro osoby se zdravotním postižením jsou upravené zákonem č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Tyto dávky, tj. příspěvek na mobilitu a příspěvek na zvláštní pomůcku, zavedené od roku 2012, nahradily dosavadní systém výplaty dávek pro těžce zdravotně postižené občany, upravené vyhláškou Ministerstva práce a sociálních věcí ČR č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon České národní rady o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení.

Zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o sociálních službách) byl od roku 2007 zaveden **příspěvek na péči**.

Poznámky k tabulkám

Tab. 25-1. Sociální příjmy obyvatelstva

Jednotlivé dávky jsou podrobně členěny v následujících tabulkách této kapitoly a popsány dále v metodickém úvodu.

Dávky důchodového pojištění zahrnují zálohu na výplatu důchodů na začátku kalendářního roku, naopak nezahrnují zálohu na výplatu důchodů z předchozího kalendářního roku.

Tab. 25-2. Průměrný počet osob nemocensky pojištěných

Ukazatel zahrnuje průměrný počet osob, které jsou nemocensky pojištěny podle zákona o nemocenském pojištění.

Údaje uváděné v tabulce zahrnují pouze tzv. civilní sektor, tzn. bez příslušníků složek Ministerstva obrany ČR, Ministerstva vnitra ČR a Ministerstva spravedlnosti ČR (tj. Policie ČR, Hasičský záchranný sbor ČR, Celní správa ČR, Vězeňská služba ČR, Bezpečnostní informační služba, Úřad pro zahraniční styky a informace a vojáci z povolání).

Tab. 25-3. až 25-5. Výdaje na dávky nemocenského pojištění

Výdaje na dávky nemocenského pojištění se sledují podle těchto skupin osob:

- **zaměstnanci u právnických osob** - dávky vyplacené zaměstnancům v zaměstnaneckém poměru u právnických osob (včetně členů družstev);
- **zaměstnanci u fyzických osob** - dávky vyplacené zaměstnancům u fyzických osob a zaměstnancům v zaměstnaneckém poměru u občanů za účelem poskytování služeb pro osobní potřebu těmto občanům (hospodyně, hlídání dětí apod.);

- **osoby samostatně výdělečně činné** – dávky vyplacené osobám samostatně výdělečně činným (tj. osobám vykonávajícím uměleckou nebo jinou tvůrčí činnost na základě zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském a o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, mimo pracovněprávní a obdobné vztahy; osobám provozujícím podnikatelskou činnost podle zákona č. 105/1990 Sb., o soukromém podnikání občanů, ve znění pozdějších předpisů, a dalším osobám provozujícím samostatnou výdělečnou činnost ve vlastní režii a na vlastní vrub; samostatně hospodařícím rolníkům, kteří obhospodařují zemědělskou půdu a jsou osobně výdělečně činní na vlastní vrub, včetně dalších osob, a sportovcům, kteří sportovní činnost vykonávají podle svého prohlášení výdělečně jako své povolání, nejde-li o pracovně-právní nebo obdobné vztahy, podle příslušných právních předpisů);
- **zahraniční zaměstnanci.**

Obsah jednotlivých druhů dávek:

- **nemocenské** – je vypláceno při pracovní neschopnosti způsobené nemocí nebo úrazem, případně při nařízené karanténě; zaměstnanec, který byl uznán ošetřujícím lékařem dočasně práce neschopným, měl od roku 2011 do konce roku 2013 nárok na nemocenské od 22. kalendářního dne trvání jeho dočasné pracovní neschopnosti;
- **ošetřovné** – je vypláceno zaměstnanci z důvodu ošetřování nemocného dítěte mladšího 10 let, nemocného člena domácnosti nebo péče o zdravé dítě ve věku do 10 let (v případech, kdy školské nebo dětské zařízení bylo uzavřeno z důvodu havárie, epidemie, jiné nepředvídané události, dítěti byla nařízena karanténa, nebo osoba, která jinak o dítě pečuje, sama onemocněla);
- **peněžitá pomoc v mateřství** – od roku 2011 je vyplácena ode dne, který určí sama pojištěnka, a to v období od počátku osmého do počátku šestého týdne před očekávaným dnem porodu; podpůrčí doba činí 28 týdnů (u pojištěnky, která porodila zároveň dvě nebo více dětí, činí podpůrčí doba 37 týdnů);
- **vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství** – pobírají zaměstnankyně, které musely být z důvodu těhotenství (mateřství nebo kojení) převedeny na jinou práci, kde dosahují nižšího výdělku.

Tab. 25-6. až 25-10. Důchodové pojištění

V tabulkách jsou uváděny důchody, které se poskytují podle zákona o důchodovém pojištění. Nejsou v nich zahrnuty údaje týkající se ozbrojených složek Ministerstva obrany ČR, Ministerstva vnitra ČR a Ministerstva spravedlnosti ČR.

Tab. 25-7. Průměrná měsíční výše důchodu

V tabulce jsou uvedeny údaje za důchodce, kteří pobírají jen samostatný důchod (sólo-důchody starobní, invalidní, vdovské a vdovecké). Dále jsou uváděny údaje za důchody vdovské a vdovecké kombinované (souběh důchodů pozůstalostních s důchody starobními), kdy je výše vyplacených důchodů sečtena. Průměrná měsíční výše vyplacených důchodů představuje průměrnou výši důchodů, která případně ve sledovaném měsíci na jednoho důchodce.

Průměrná měsíční výše důchodu k 31. prosinci sledovaného roku tedy představuje průměrnou výši důchodu vypláceného v prosinci na jednoho důchodce.

Tab. 25-11. a 25-12. Výdaje na dávky státní sociální podpory a péčovské péče

Ve vyplacených dávkách státní sociální podpory jsou vykazovány dávky poskytované v závislosti na výši příjmu rodiny – **testované**, tj. příspěvek na dítě, sociální příplatek (od roku 2012 je tato dávka zrušena), příspěvek na bydlení a porodné (do konce roku 2010 patřilo mezi dávky netestované); a **netestované** (nárok na dávky není limitován výší příjmu rodiny), tj. rodičovský příspěvek a pohřebné. Tabulky rovněž obsahují údaje o vyplacených dávkách péčovské péče, které jsou od počátku roku 2013 samostatně upraveny zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (do konce roku 2012 zákonem o státní sociální podpoře).

Obsah některých dávek:

- **příspěvek na dítě** – je základní dlouhodobou dávkou poskytovanou rodinám s dětmi, jeho výše závisí na věku dítěte;
- **sociální příplatek** – podmínky pro přiznání této dávky byly na rok 2011 výrazně změněny, neboť došlo k omezení okruhu příjemců pouze na rodiny se zdravotně postiženým členem; od roku 2012 je tato dávka zrušena;
- **příspěvek na bydlení** – touto dávkou stát přispívá na náklady na bydlení rodinám a jednotlivcům s nízkými příjmy;
- **rodičovský příspěvek** – je určen pro toho rodiče, který po celý kalendářní měsíc osobně, celodenně a řádně pečuje o dítě, které je nejmladší v rodině;
- **porodné** – je poskytováno jako jednorázová dávka na úhradu nákladů spojených s narozením dítěte. Od roku 2011 je poskytováno pouze na prvorozené dítě v rodině s nízkými příjmy. Nárok na porodné má rovněž osoba, která převzala dítě do jednoho roku do trvalé péče nahrazující péči rodičů;
- **pohřebné** – je určeno osobě, která vypravila pohřeb nezaopatřenému dítěti, nebo osobě, která byla rodičem nezaopatřeného dítěte, a to za podmínky, že zemřelá osoba měla ke dni úmrtí trvalý pobyt na území České republiky;

- **dávky pěstounské péče** – přispívají na potřeby spojené s péčí o dítě, o které se rodiče nemohou nebo nechtějí starat, a které je svěřené do pěstounské péče. Tyto dávky zahrnují příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměnu pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte, příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla a od roku 2013 nově zavedený příspěvek při ukončení pěstounské péče.

Tab. 25-13. Vybraná pobytová zařízení sociálních služeb

V souvislosti s platností zákona o sociálních službách byla zavedena nová klasifikace zařízení sociálních služeb.

Charakteristika vybraných typů zařízení sociálních služeb:

- **domovy pro osoby se zdravotním postižením** – poskytují pobytové služby osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu zdravotního postižení, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby;
- **domovy pro seniory** – poskytují pobytové služby osobám, které mají sníženou soběstačnost zejména z důvodu věku, a jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby;
- **domovy se zvláštním režimem** – poskytují pobytové služby osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu chronického duševního onemocnění nebo závislosti na návykových látkách, a osobám se stařeckou, Alzheimerovou a ostatními typy demencí, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby. Režim v těchto zařízeních při poskytování sociálních služeb je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob;
- **chráněné bydlení** – pobytová služba poskytovaná osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu zdravotního postižení, nebo chronického onemocnění, včetně duševního onemocnění, jejichž situace vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby; chráněné bydlení má formu skupinového, popřípadě individuálního bydlení;
- **azylové domy** – poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení;
- **domy na půl cesty** – poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ochranné nebo ústavní výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež;
- **noclehárny** – poskytují ambulantní služby osobám bez přístřeší, které mají zájem o využití hygienického zařízení a přenocování.

Tab. 25-15. Pečovatelská služba

Pečovatelská služba je terénní nebo ambulantní služba poskytovaná osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu věku, chronického onemocnění nebo zdravotního postižení, a rodinám s dětmi, jejichž situace vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby, a to v přirozeném prostředí i ve specializovaných zařízeních.

Tab. 25-16. Výdaje územních samospráv na sociální péči

Přehled výdajů územních samospráv na sociální péči je konstruován na základě rozpočtové skladby. Údaje jsou přebírány z Informačního systému Státní pokladna Ministerstva financí ČR.

Tab. 25-17. Dávky pomoci v hmotné nouzi, dávky pro osoby se zdravotním postižením a příspěvek na péči

Tabulka zahrnuje údaje o počtech vyplacených dávek a prostředků v systému pomoci v hmotné nouzi a v rámci příspěvku na péči.

V systému pomoci v hmotné nouzi rozlišujeme tyto dávky:

- **příspěvek na živobytí** – pomáhá osobě či rodině při nedostatečném příjmu. Nárok na příspěvek vzniká, pokud po odečtení průměrných nákladů na bydlení nedosahuje příjem této osoby či rodiny částky živobytí. Ta je stanovena pro každou osobu individuálně, a to na základě hodnocení její snahy a možnosti;
- **doplatek na bydlení** – řeší nedostatek příjmů k uhrazení nákladů na bydlení tam, kde nestačí vlastní příjmy osoby či rodiny včetně příspěvku na bydlení ze systému státní sociální podpory;
- **mimořádná okamžitá pomoc** – se poskytuje osobám s nízkými příjmy, které se ocitnou v takových situacích, jež je nutné bezodkladně řešit: hrozba újmy na zdraví, postižení vážnou mimořádnou událostí (živelní pohroma, ekologická havárie apod.), hrozba sociálního vyloučení (návrat z vězeňského nebo ústavního zařízení), nedostatek prostředků k úhradě jednorázového výdaje nebo k nákupu či opravě předmětů dlouhodobé potřeby, popřípadě k uhrazení odůvodněných nákladů vznikajících v souvislosti se vzděláním nebo se zájmovou činností nezaopatřených dětí.

Dávky pro osoby se zdravotním postižením, tj. příspěvek na mobilitu a příspěvek na zvláštní pomůcku, zavedené od roku 2012, nahradily dosavadní systém výplaty dávek pro těžce zdravotně postižené občany (např. příspěvek na provoz motorového vozidla, příspěvky na zakoupení, celkovou opravu a zvláštní úpravu motorového vozidla, příspěvek na individuální dopravu, příspěvek na úpravu bytu aj.).

Zákon o sociálních službách platný od roku 2007 zavedl **příspěvek na péči**. Na tuto dávku má nárok osoba, která z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu potřebuje v zákonem stanoveném rozsahu pomoc jiné fyzické osoby při péči o vlastní osobu a při zajištění soběstačnosti. Osoba může z příspěvku na základě vlastní svobodné volby hradit profesionální sociální službu nebo jej použít k pokrytí nezbytných nákladů při zajištění péče v rodině. Výše příspěvku je stanovena s ohledem na stupeň závislosti a věk osoby (do 18 let věku a starší 18 let).

Tab. 25-18. Výdaje na sociální ochranu podle základního systému ESSPROS

Evropský systém jednotných statistik sociální ochrany (ESSPROS) byl určen Eurostatem v souladu s nařízením Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 458/2007, o Evropském systému jednotné statistiky sociální ochrany (ESSPROS), jako specifický nástroj vzájemně srovnatelného statistického sledování sociální ochrany v členských státech EU. V základním systému ESSPROS je **sociální ochrana** definována jako souhrn intervencí ze strany veřejných nebo soukromých institucí, jejichž cílem je ulehčit domácnostem a jednotlivcům zátěž vyplývající z předem určených rizik a potřeb, pokud tak nečiní jiná souběžná reciproční nebo individuální úmluva. Seznam rizik a potřeb, které jsou považovány za funkce sociální ochrany, je stanoven následovně:

- **nemoc/zdravotní péče** – peněžní podpora vyplácená v souvislosti s tělesnou nebo duševní nemocí, kromě invalidity; zdravotní péče zaměřená na udržení nebo zlepšení zdravotního stavu osob v systému sociální ochrany bez ohledu na původ nemoci;
- **invalidita** – peněžní nebo naturální podpora (kromě zdravotní péče), jejímž důvodem je nemožnost tělesně nebo duševně postižených osob vykonávat ekonomickou nebo sociální činnost;
- **stáří** – peněžní nebo naturální podpora (kromě zdravotní péče) v souvislosti se stářím;
- **pozůstalí** – peněžní nebo naturální podpora v souvislosti se smrtí člena rodiny;
- **rodina/děti** – peněžní nebo naturální podpora (kromě zdravotní péče) při výdajích spojených s těhotenstvím, narozením a adopcí dítěte, výchovou dětí a péčí o ostatní členy rodiny;
- **nezaměstnanost** – peněžní nebo naturální podpora v souvislosti s nezaměstnaností;
- **bydlení** – pomoc poskytovaná na náklady spojené s bydlením;
- **sociální vyloučení jinde neklasifikované** – peněžní nebo naturální podpora (kromě zdravotní péče) konkrétně určená k odstranění nebo zmírnění sociálního vyloučení, pokud není poskytována v rámci některé z ostatních funkcí sociální ochrany.

Základní systém řeší pouze sociální ochranu poskytovanou ve formě plateb v hotovosti, náhrad a přímo poskytovaného zboží a služeb domácnostem a jednotlivcům.

Údaje v tabulkách 25-1. a 25-3. až 25-18. jsou přebírány z Ministerstva práce a sociálních věcí ČR.

* * *

Další informace jsou dostupné na internetových stránkách Českého statistického úřadu:

- www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/socialni_zabezpeceni_lide
nebo dalších institucí;
- www.mpsv.cz/cs/ – Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
- www.cssz.cz/cz – Česká správa sociálního zabezpečení